
Nové přístupy ke vzdělávání

Školní vzdělávací programy v odborném vzdělávání

Helena Marinková

Abstrakt: V příspěvku jsou na základě výsledků projektu POSUN, který realizoval NÚOV, charakterizovány některé z obtíží, se kterými se setkávají pedagogičtí pracovníci odborného vzdělávání při přípravě školních vzdělávacích programů.

Klíčová slova: školní vzdělávací programy, rámcové vzdělávací programy, kurikulární reforma, učební dokumenty, cíl, výsledek

Abstract: In this contribution according to the results of project POSUN implemented by NÚOV are defined some of difficulties, which pedagogical staff in vocational education meet with in preparation of school educational programmes.

Key words: school educational programmes, general educational programmes, curricular reform, teaching documents, targets, outcome

České školství prochází od počátku 90. let minulého století řadou změn. Nyní se k těmto ve své podstatě dílčím změnám v souladu se záměry Národního programu rozvoje vzdělávání – Bílou knihou – přidává i změna v koncepci kurikulární politiky. Součástí této změny je nová struktura a poslání kurikulárních dokumentů, které budou nadále tvořeny na dvou úrovních – státní a školní.

Státní úroveň kurikulárních dokumentů je v současné době reprezentována rámcovými vzdělávacími programy (dále pouze RVP), které jsou vytvářeny pro předškolní, základní, střední všeobecné (gymnaziální) a střední odborné vzdělávání.

Rámcový vzdělávací program pro střední odborné vzdělávání bude v budoucnu státním pedagogickým dokumentem závazným pro všechny školy

poskytující střední odborné vzdělání. Na jeho základě bude každá škola tvořit vlastní školní vzdělávací program (dále pouze ŠVP), který ve dvou-
stupňové koncepci tvorby kurikulárních dokumentů reprezentuje druhou –
školní úroveň.

Důvodů pro změnu kurikulární politiky je celá řada – základním je však
snaha umožnit školám vytvářet si vlastní vzdělávací programy, které budou
odpovídat jak jejich skutečným možnostem a podmínkám, tak požadavkům
regionálního trhu práce, a současně zajistit určitou úroveň a srovnatelnost
dosahovaných výsledků.

NÚOV se problematikou spojenou s tvorbou RVP zabývá již několik let.
Přestože cíle kurikulární reformy a její základní východiska nedoznala zá-
sadních změn, přístupy ke zpracování RVP se průběžně mění. Z původní
vize RVP pro směry vzdělávání dospěl NÚOV k současné verzi RVP zpra-
covávaných pro každý obor vzdělání.

V průběhu tvorby RVP procházely jednotlivé vytvořené programy širo-
kým připomínkovým řízením, jehož účastníky byli na jedné straně přední
odborníci v oblasti obecné didaktiky a dalších pedagogických disciplín, pe-
dagogické psychologie i oborových didaktik všeobecně vzdělávacích předmětů,
na druhé straně pak představitelé sociálních partnerů, kteří se – na
rozdíl od první skupiny posuzovatelů – v hodnocení RVP zaměřují přede-
evším na jejich relevanci vůči požadavkům světa práce. Třetí – ne méně
významná – skupina posuzovatelů byla tvořena pedagogickými pracovníky
středních odborných škol a středních odborných učilišť; ti ve svých vyjád-
řeních posuzují zejména přiměřenost stanovených požadavků jak učebním
možnostem žáků, tak reálným pracovním podmínkám škol.

Připomínky a podněty všech posuzovatelů jsou v NÚOV pečlivě analy-
zovány a vyhodnocovány a na základě těchto postupů pak podle možností
zpracovávají do nových verzí RVP.

Většina škol působících v oblasti odborného vzdělávání dosud nemá zkuše-
nosti s projektováním vlastního vzdělávacího programu. Pracovníci NÚOV
proto pokládali za potřebné a nezbytné ověřit možnost tvorby ŠVP jed-
notlivými školami v běžné školní praxi. Řešení, které umožnilo celý proces
tvorby skutečně realizovat, se objevilo v souvislosti s vypsáním programu
Phare 2000 RLZ (Rozvoj lidských zdrojů). Tento program byl určen na
podporu regionů s nejvyšší nezaměstnaností – tedy Ústecka, Karlovarska
a Ostravska, které vytvořily tzv. NUTS II.¹ Karlovarsko a Ústecko bylo pro

¹NUTS z francouzského Numenclature des unites territoriales statistique jsou nomen-
klaturní územní statistické jednotky, které jsou užívány pro různá porovnání pro potřeby
regionální politiky EU. NUTS II jsou jednotky odpovídající úrovni středního článku
územně správního členění daného státu. V ČR je vymezeno na úrovni NUTS II osm
celků, které jsou tvořeny jedním až třemi kraji.

tyto potřeby sloučeno do regionu Severozápad. O získání projektu na základě soutěže, která byla NVF vypsána v jarních měsících 2002, se NÚOV dozvěděl ve druhé polovině srpna téhož roku. Od září 2002 začal spolu se třemi zapojenými školami² a Pedagogickým centrem v Ústí nad Labem realizovat projekt, jehož cílem bylo vytvořit celkem devět ŠVP.

Projekt byl pochopitelně už ve své přípravné fázi s vedením škol, na jejichž výběru se podílel KÚ v Ústí nad Labem, konzultován. Školy, respektive jejich vedení, měly základní informace o cílech projektu a jeho nosných aktivitách.

Obecným cílem projektu byla komplexní podpora kvality vzdělávání na středních odborných školách a středních odborných učilištích. **Specifickým cílem projektu** pak byla především tvorba školních vzdělávacích programů, které – při důsledném respektování požadavků obsažených v RVP – měly zohlednit požadavky regionálního trhu práce. Dalším specifickým cílem bylo posílení spolupráce škol se sociálními partnery, příprava pedagogických pracovníků na proces tvorby ŠVP a zprostředkování získaných poznatků a zkušeností pedagogickým sborům dalších škol v regionu.

Vlastní obsah projektu byl strukturován do řady dílčích aktivit, které bylo možné rozčlenit do tří základních skupin:

a) Aktivity směřující do oblasti přípravy, dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků zapojených škol. Připravený cyklus seminářů byl zaměřen především na prohloubení a inovaci vybraných profesních kompetencí pedagogických pracovníků – např. didaktická a psychodidaktická kompetence, oborově předmětová kompetence, obecně pedagogická kompetence, profesně a osobnostně kultivující kompetence atd.

b) Aktivity zahrnující vlastní tvorbu školních vzdělávacích programů, která měla být realizována v úzké spolupráci škol s odbornými pracovníky NÚOV i sociálními partnery.

c) Aktivity zaměřené na podporu a rozvoj spolupráce škol s regionálními sociálními partnery, zejména reprezentanty regionálních organizací zaměstnavatelů a reprezentanty místních zaměstnavatelů.

Od počátku realizace projektu byly na zapojených školách vytvořeny pracovní týmy, které se společně účastnily veškerého dění v projektu. V čele každého týmu stál jeho vedoucí, který činnost týmu koordinoval. V průběhu podzimních měsíců pak byly postupně realizovány aktivity týkající se přípravy pedagogických pracovníků a spolupráce se sociálními partnery.

Pochopitelně se při realizaci vyskytla řada problémů, které se však po-

²Střední odborné učiliště služeb, Litvínov-Hamr, Mládežnická 236; Integrovaná střední škola technická – Centrum odborné přípravy, Most-Velebudice, Dělnická 21; Vyšší odborná škola sociálně právní, Střední pedagogická škola a Obchodní akademie, Most, Zd. Fibicha 2778.

stupně dařilo vysvětlovat, řešit a vyřešit. Ukázala se zde velká „pestrost“ škol například z hlediska jejich vazby na svět práce, ale i z hlediska přístupu ke vzdělávaným žákům, k vlastní profesi i k práci v projektu a k projektu jako celku. Objevily se odlišnosti v materiálním zabezpečení škol, ve kvalifikovanosti pedagogických sborů a samozřejmě i v odolnosti vůči zátěžovým situacím. V regionu s vysokou nezaměstnaností totiž odborné školy a jejich pedagogické sbory musí soustavně bojovat s pocitem neužitečnosti svého pedagogického snažení – čím menší je uplatnitelnost jejich absolventů na trhu práce, tím větší jsou u některých pedagogů pocity marnosti, a tím jsou blíže k syndromu vyhoření.

V zásadě lze hodnotit přístup pedagogických pracovníků z partnerských škol jako vstřícný, je nutné ocenit úsilí, zkušenosti i invenci, kterou do náročné práce vkládali. Realizace obou uvedených skupin aktivit se časově prolínala, zátěž pracovníků škol byla tedy poměrně vysoká.

Z hlediska přípravy na tvorbu ŠVP se ukázala jako důležitá zejména oblast spolupráce se sociálními partnery. V této části projektu šlo především o to, aby sociální partneři formulovali své požadavky, které se měly stát jedním z východisek pro koncipování ŠVP. Pro každý program bylo provedeno expertní šetření, jehož výsledky byly formulovány do dílčí analytické studie.

Z hlediska účastníků se pedagogických pracovníků se jevila jako nejpodstatnější vlastní tvorba ŠVP. Přípravu na ni vnímali občas s určitými rozpaky, možná i s pocitem nadbytečnosti. Později se ukázalo, že ne všemu zcela správně porozuměli a ne vše se jim daří vhodně aplikovat. Pedagogičtí pracovníci totiž měli snahu využít při přípravě ŠVP postupy, které se jim již osvědčily při úpravách současných učebních dokumentů. Je nutné konstatovat, že ŠVP (obdobně jako RVP) jsou však koncipovány poněkud odlišně, a proto není při jejich tvorbě možné zcela automaticky využívat zkušeností získaných při práci se současnými učebními dokumenty. Odlišnosti spočívají zejména v důrazu na koncipování výsledků vzdělávání a podstatně se dotýkají i obsahu vzdělávání.

Současné učební dokumenty totiž umožňují určitou redukci učiva na jedné straně a jeho doplnění, rozšíření či prohloubení na straně druhé. Při práci s nově koncipovanými kurikulárními dokumenty je nezbytné učivo, resp. výsledky vzdělávání doplnit, prohloubit či rozšířit, a to jak vzhledem k požadavkům regionálního trhu práce, tak vzhledem k možnostem školy, ale není možné je redukovat. Přestože byli pedagogičtí pracovníci seznámeni s RVP jako s dokumenty, které vymezují závazné požadavky, projevovala se u části z nich tendence obsah RVP redukovat. Vedle přenosu určitého vžitého stereotypu však mohl tento přístup signalizovat i skutečnost, že požadavky vymezené v RVP jsou pro žáky škol, jejichž pedagogičtí pracovníci

se na koncipování ŠVP podíleli, příliš vysoké; v tomto případě by bylo nutné hodnotit jejich postup jako odpovídající.

Druhá odlišnost spočívá v důrazu, který je kladen na výsledky vzdělávání. Dosud byly učební dokumenty, zejména učební osnovy, vytvářeny především strukturací učiva, říkaly „co se má odučit“. Při tvorbě ŠVP jsou pedagogičtí pracovníci postaveni do situace, ve které mají poměrně konkrétně popsat předpokládané výsledky vzdělávání, tedy to, co budou žáci skutečně umět, jaké dovednosti a znalosti v průběhu výuky získají. Tato situace je pro ně – přestože se s ní pravděpodobně setkali v průběhu svého přípravného vzdělávání – nová; didaktickou kategorií cíl (výsledek) vzdělávání nevnímají vzhledem k dosavadním zkušenostem jako podstatnou, stále se více soustředí na „rozpis učiva“.

V průběhu realizace projektu, zejména v jeho části, která byla věnována vlastní tvorbě ŠVP, se postupně dařilo daná nedorozumění a problémy odstraňovat. První verze připravovaných ŠVP prošla v NÚOV důkladným připomínkovým řízením, na jehož základě byla připravena další verze. Ta byla opět konzultována, a to jak s odbornými pracovníky NÚOV, tak s externími experty a sociálními partnery. Na pracovních seminářích docházelo k ujasňování a zpřesňování připomínek i programů, které byly následně pedagogickými pracovníky škol zpracovány do verze konečné.

Práce na ŠVP vytvořila optimální podmínky pro ověření Metodiky tvorby školních vzdělávacích programů. Metodika tvorby školních vzdělávacích programů byla v NÚOV vytvořena v souvislosti s přípravou projektu, nyní šlo o její posouzení z hlediska uživatelů. Získané zpětnovazebné informace byly pro odborné pracovníky NÚOV velmi cenné a jsou využívány při dopracování Metodiky.

Za mimořádně cenné pokládáme i všechny získané informace o reálných vzdělávacích potřebách pedagogických pracovníků. Tyto informace mohou být do jisté míry inspirativní, a to zejména pro ty ze čtenářů, kteří budou dříve či později postaveni do pozice tvůrců ŠVP. Mohou upozornit na určitá úskalí, se kterými se učitelé při vytváření školních vzdělávacích programů mohou setkat.

Vzdělávací potřeby lze obecně dělit do dvou oblastí. Pojmem subjektivní vzdělávací potřeby jsou označovány ty potřeby, které pociťuje účastník vzdělávání; pojmem objektivní vzdělávací potřeby naopak označujeme potřeby, které identifikuje vzdělavatel. Každému, kdo se v oblasti vzdělávání pohybuje, je jasné, že ideální situace nastává v případě, kdy se tyto dvě oblasti potřeb překrývají, jsou totožné. Každý, kdo se v oblasti vzdělávání pohybuje, však současně ví, že výše uvedená situace nastává velmi zřídka. Obdobně tomu bylo i v tomto projektu.

Ukázalo se, že pedagogičtí pracovníci ve své většině nemají problémy

s tím, co je nazýváno oborově předmětová kompetence.³ Jako určitý problém se však jeví integrace mezioborových poznatků do vyučovacích předmětů a vytváření mezipředmětových vztahů. Prakticky v žádném z vytvořených ŠVP nebyla dostatečně využita možnost promítnout do učebních osnov všeobecně vzdělávacích předmětů specifika plynoucí z jednotlivých oborů či naopak funkčně přesunout celky všeobecně vzdělávacího učiva do učebních osnov odborných předmětů. Nutno říci, že tato problematika není, a vzhledem k vysoké míře obecnosti ani nemůže být, komplexněji řešena v RVP. Tam jde spíše o ojedinělé prvky v propojení, a to spíše v rámci všeobecného vzdělávání.

Další obtížnou oblastí se ukázaly být vnitřní vazby a souvislosti ŠVP. Máme zde na mysli jednak otázky konzistence cílů (výsledků) koncipovaných ŠVP, jednak oblast průřezových témat a klíčových kompetencí. Konzistence je jedna ze základních vlastností struktury cílů (výsledků), označujeme jí skutečnost, že cíle na vyšší úrovni konkrétnosti musí směřovat k naplňování cílů na nižší úrovni konkrétnosti. Konkretizace cílů (výsledků) vzdělávání ve ŠVP postupuje od profilu absolventa přes obecné cíle (výsledky) vzdělávání v jednotlivých učebních osnovách (zde je vhodné promítnout i cíle týkající se utváření žádoucích postojů a hodnotových orientací žáků) ke konkrétním výsledkům vzdělávání v jednotlivých UO. Konzistence cílů nebyla vždy zachována, důvodem byla nejčastěji skutečnost, že pedagogičtí pracovníci se soustředí především na předměty své aprobace, málo pozornosti věnují obecnější rovině ŠVP (a samozřejmě i RVP).

Jako velmi obtížná a mnoho diskusí vyvolávající byla i otázka začlenění průřezových témat a klíčových kompetencí. Školy sice formálně požadavky vyplývající z průřezových témat a podpory rozvoje klíčových kompetencí zapracovaly, ale často chybí společná vize a koordinace tohoto rozvoje.

Práce na projektu také umožnila konfrontovat požadavky obsažené v RVP a nároky na zpracování ŠVP s realitou běžné školní práce. Ukazuje se, že stanovené požadavky v zásadě odpovídají potřebám a možnostem škol, stejně jako potřebám sociálních partnerů. Zátěž pedagogických pracovníků při zpracovávání ŠVP je však poměrně vysoká. Tvorba ŠVP je náročná, skutečně odborná pedagogická činnost, na kterou nejsou všichni pedagogičtí pracovníci vždy dostatečně připraveni. Předpokládáme proto, že tvorbu ŠVP bude nezbytné podpořit širokou nabídkou vzdělávacích akcí.

Konečné verze připravených ŠVP byly projednány na gremiální poradě náměstka ministryně skupiny regionálního školství. K 1. 9. 2003 byla za-

³Oborově předmětová kompetence zahrnuje především osvojení systematických znalostí aprobačního oboru v hloubce odpovídající potřebám výuky na střední škole, dále schopnost transformace příslušných vědních oborů do vzdělávacích obsahů vyučovacích předmětů, vyhledávání a zpracovávání informací v oblasti aprobačních oborů atd.

hájena výuka podle ŠVP oborů čalouník, truhlář – výroba nábytku, krejčí, umělecký truhlář, elektrikář a strojírenství. NÚOV výuku realizovanou na základě vytvořených školních vzdělávacích programů monitoruje (vzhledem k omezeným finančním prostředkům není toto monitorování realizováno v žádoucím rozsahu). Výsledky budou opět využity v průběhu prací na dalších RVP.

Na základě rozhovorů s pedagogickými pracovníky partnerských škol se domníváme, že celý projekt vnímali sice jako náročný, ale pro školu i členy jejího pedagogického sboru užitečný. V průběhu projektu nejen vytvořili ŠVP, podle kterých začali ve školním roce 2003/2004 vyučovat⁴, ale prohloubili svou odbornou vybavenost především v oblasti projektování vzdělávacích programů, zdokonalili se v oblasti týmové práce, částečně inovovali znalosti svých aprobačních disciplín. Školy prohloubily spolupráci se sociálními partnery, navázaly nové kontakty. Projekt tedy ve svých dopadech přinesl pozitivita pro všechny zúčastněné subjekty.

Příspěvek byl připraven pro konferenci Proměny pedagogiky, kterou pořádala Česká pedagogická společnost a Pedagogická fakulta UK v Praze dne 3. a 4. února 2005.

MARINKOVÁ, H. Školní vzdělávací programy v odborném vzdělávání. *Pedagogická orientace* 2005, č. 3, s. 71–77. ISSN 1211-4669.

Autorka: PhDr. Helena Marinková, Dr., Národní ústav odborného vzdělávání, Weilova 1271/6, Praha 10, 102 00, marinkov@nuov.cz

⁴Výuka podle ŠVP pro další obor vzdělání byla zahájena ve školním roce 2005/2006.